№ 105 ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 9

1897

ՔՍԱՆՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ԵՐԵՔՇԱԲԹԻ ՍԵՊՏԵՄԲԵՐԻ 9 № 105

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվան 6 րուբ.
Առանձին համարները 7 կոպէկով.

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ.

Մեր հասցէն. Тифлисъ, Редакція «Мшакъ».
կամ Tiflis, Rédaction «Mschak».
Տելեֆօն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(բացի կիրակի և տօն օրերից)

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամեն լեզուով.

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ.
Տելեֆօն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գոնէ այժմ անկեղծ լինեն. Հաշտութեան պայմանները.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Ո՞վ կը լինի քաղաքագլուխ. Մատենագրութիւն. Նամակներ Մօսկվայից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Վերջին տեղեկութիւններ. Թիւրք-պարսկական սահմանագծի դէպքը. Արևելագէտների կօնգրէս Պարիզում. Նամակ Պարսկաստանից. Նամակ Բօլգարիայից. Արտաքին լուրեր.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ԲՕՐՍԱ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Աւազակ-հերոսներ.

ԳՈՆԷ ԱՅԺՄ ԱՆԿԵՂԾ ԼԻՆԵՆ

Սուվօրինի լրագիրը, գրական այդ հողմացոյցը՝ վերջին օրերում մի քանի անսովոր նոտաներ մտցրեց հայերին նուիրած իր մշտական երգերի մէջ: Սեպտեմբերի 2-ի համարում տպված է մի մեծ յօդուած կանօնիկոս Մակ-Կօլի «Սուլթանը և պետութիւնները» գեղեցիկ գրքի մասին, որի բովանդակութիւնը ծանօթ է մեր ընթերցողներին: Յօդուածագիրը ոչ մի տեղ հակառակ չէ անգլիացի հեղինակին, որը, ինչպէս յայտնի է, մի անողորմ մեղադրական ճառ է արտասանում սուլթանի և Եւրօպայի դէմ, հիմնվելով բացառապէս հայկական վերջին աղէտների վրա: Համաձայնվելով հեղինակի բերած բոլոր փաստերի հետ, յօդուածագիրը ի վերջոյ բերում է իր սեփական կարծիքը, թէ ինչպէս պիտի լուծվի հայոց հարցը: Նա ասում է. «Թէ ինչ դեր է կատարել Անգլիան հայկական խռովութիւնների մէջ, այդ մասին մենք շատ ենք խօսել: Այս շփոթութիւնները տարէցտարի նոր ագիտատօրներ են ծնեցնում թիւրքահայերի մէջ և դրանք, Եւրօպայի այժմեան դրութեան ժամանակ, միայն ծանրացնում են իրանց ազգակիցների դրութիւնը Թիւրքիայում: Այժմ, նայելով այն լուրերին, որոնք պտտում էին ամառվայ ընթացքում, շահ ունեցող պետութիւնների մէջ վերջապէս կայացել է համաձայնութեան նման մի բան: Այսպէս, հնարաւոր է, որ Կրետէի ինքնավարութեան հետ կը հիմնվի եւրօպական միայն կոնտրոլ Թիւրքաց Հայաստանի վրա: Եւ այժմ որքան օրինական կը լինեն ազդեցիկ հայերի գործողութիւնները, այնքան կարելի է յոյս ունենալ, որ նրանց ազգի դրութիւնը կը բարւոքվի: Մօտ օրերումս հրատարակված «կառավարչական հաղորդագրութիւնը» պարզ ձևերի մէջ յոյս է յայտնում, որ հայերը խելացիութեամբ կաշխատեն խուսափել նոր թշուառութիւններից: Հայերի աչքի առաջ է Յունաստանը, որը, չը նայած որ անկախ, կանօնաւոր կազմակերպված մի պետութիւն է, սարսափելի կերպով ջնջվեց, պատերազմ սկսելով Կրետէի պատճառով: Չափաւոր ցանկութիւնները, որոնք հիմնված կը լինեն կրօնի, ստացուածքի և ընտանիքի ապահովութեան վրա, աւելի հեշտ իրագործելի են, քան հայկական կօմիտէների ցնորքները Փոքր-Ասիայում անկախ մի բոլորովին ինքնավար երկիր ստեղծելու մասին, որ կը լինէր ապագայ հայկական թագաւորութեան միջուկը, ցնորքներ, որոնց անցեալ ժամանակներում դատապարտեց իշխան Լօբանօվ բրիտանական դեսպանի հետ ունեցած խօսակցութեան ժամանակ: Այժմեան թիւրքահայերի համար նախ և առաջ հարկաւոր է մի մշտական և զօրեղ հովանաւորութիւն, որպէս զի նրանք կարողանան հանգիստ աղօթել, աշխատել, հարստանալ, և ոչ թէ երազել Տիգրանի թագաւորութիւնը վերականգնելու մասին և մի և նոյն ժամանակ իւրաքանչիւր րոպէ դողալ իրանց վիճակի համար»:

«Новое Время» կարող է հաւատացած լինել, որ այսպիսի դատողութիւնները միայն իր համար են Ամերիկայի գիւտ. կարող է հաւատացած լինել, որ թիւրքահայը բացի «հանգիստ աղօթելու և աշխատելու» անհրաժեշտից ուրիշ քաղաքական որ և է ձգտում չէ ունեցել և չունի: Քրիստոնեայ աշխարհից նա, այո, աղերսում է միմիայն մի մեղմ և հզօր հովանաւորութիւն, որպէս զի կարողանայ ազատ շունչ քաշել, որպէս զի նրա ընտանիքը, նրա երեխաները ապահովված լինեն քրդի սրից և թիւրք բէկերի հարստահարութիւններից: Եթէ մարդը ընդունակ է հասկանալ իր նման մարդու լեզուն, նա պիտի իմանայ, որ ուրիշ խօսք, ուրիշ հառաչանք չը կայ Փոքր-Ասիայի արիւնաներկ դաշտերում:

Բայց մի հարց: «Новое Время» լրագիրը, կամենալով խրատներ տալ հայերին, չը պիտի արդիօք ցոյց տայ, որ ինքը անկեղծ խորհրդատու է: Եթէ այո, նա պատրաստ է վերջ տալ այն գռեհիկ ամբաստանութիւններին, որոնք պարբերաբար բարդվում են հայերի վրա: Բայց դժբաղդ իրողութիւնը, Սուվօրինի այդ անզգամ դատապարտողը, ուրիշ բան է ցոյց տալիս: Սեպտեմբերի 2-ին տպվեց այս յօդուածը, իսկ միւս օրը, 3-ին, լոյս տեսաւ Թիֆլիսում թխած մի թղթակցութիւն, որի խոշոր վերնագիրն է «Տնտեսական սարկութիւն Կովկասում»: Առանց մեր ասելու էլ ընթերցողը կը հասկանայ, որ այստեղ ամեն տեսակ զրպարտութիւն կայ բարդված հայերի վրա: Անամօթ թղթակցի համար այլ ևս ոչինչ բան չէր մնում ասելու բացի նորութիւն, ուստի այժմ վկայում է թէ հայերը գրգռում են միւս ազգութիւններին ապստամբվել ռուսների դէմ: Ահա նորութիւն և Սուվօրին կարող է պարծենալ որ մի նոր բան տուել է իր ընթերցողներին: Թղթակիցը գրում է. «Հայերի տնտեսական բարօրութիւնը Կովկասում արմատացած է այն անցքերի մէջ, որոնք փառքով պսակեցին ռուսներին և նրանց հաւատարիմ դաշնակից վրացիներին, այսինքն Կովկասեան պատերազմների մէջ. ռուսը և վրացին սուր վերցրին և գնացին միասին մեռնելու գահի և հայրենիքի համար, իսկ հայերն առաջարկվեց պարապել կապալներով, այսինքն հարստանալ քրիստոնեայ զօրքերի հաշւին»: Սուտ էք ասում, պարոն զրպարտիչ. մեր անցեալ օրերի պատմութիւնը այդ չէ ասում: Ովքեր էին Մադաթօվ, Բէհբութօվ, Արգութինսկի, Լօրիս-Մելիքօվ, Լազարեվ, Տէր-Ղուկասօվ, Շելկօվնիկօվ, Ալխազօվ և նրանց պէս հարիւրաւոր մարդիկ, որոնք փառաւորեցին ռուսաց զօրքերի անունը...

Պէտք է, վերջապէս, ամաչել:

ՀԱՇՏՈՒԹԵԱՆ ՊԱՅՄԱՆՆԵՐԸ

(Հեռագիր Ռուսաց գործակալութեան)

Կ. Պօլիս, 7 սեպտեմբերի: Այսօր ստորագրված են խաղաղութեան սկզբնական պայմանները Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ: Այդ պայմանների ամենանշանաւոր որոշումներից 2 և 6 յօդուածները, որոնք վերաբերում են պատերազմական տուգանքին և Թեսալիայից հեռանալուն, դեռ չը կան նոր խմբագրութեան մէջ. միւսները հետևեալն են: Յօդ. 1 սահմանային գծի վրա ռազմական մի քանի թեթև փոփոխութիւններ է մտցնում յօգուտ Թիւրքիայի: Յօդուած 3-րդ ասում է, որ այն արտօնութիւնները և առաւելութիւնները, որ մինչև պատերազմը վայելում էին Թիւրքիայում ապրող յունական հպատակները, մնում են անխախտ, բայց Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ մի և նոյն ժամանակ համաձայնութիւն պէտք է կայանայ, որի նպատակը պէտք է լինի ապահովել արդարադատութեան գործողութիւնները և պաշտպանել թէ թիւրքերի և թէ օտարահպատակների շահերը: Յօդուած 4-րդ ասում է, որ ներկայ դաշնագիրը վաւերացնելուց երկու շաբաթ անցած կամ մինչև անգամ էլ աւելի վաղ պէտք է գան Կ. Պօլիս յունաց լիազօրները այն նպատակով, որպէս զի թիւրքաց լիազօրների հետ միասին կազմեն վերջնական խաղաղութիւնը ներկայ դաշնագրի հիման վրա: Բացի ուրիշ զանազան որոշումներից, խաղաղութեան դաշնագրի մէջ պէտք է մտցնեն զինուորական գերիներ փոխանակելու, ընդհանուր ներումն շնորհելու և պատերազմի ժամանակ պատճառած վնասները վարձատրելու վերաբերեալ որոշումները: Յօդուած 5-րդ որոշում է, որ մի և նոյն ժամանակ պէտք է բանակցութիւններ սկսվեն հպատակութեան վերաբերմամբ, նոյնպէս և ընդհանուր հիւպատոսարանների և օսմանեան փոստական և դատաստանական իշխանութիւնների փոխադարձ յարաբերութիւնների մասին այն սովորական յանցանքների վերաբերմամբ, որ կատարում են երկու պետութիւններից մէկի հպատակները՝ փախչելով դէպի ուրիշ պետութեան հողը: 7-րդ յօդուածի մէջ խօսվում է սովորական յարաբերութիւնների վերսկսելու մասին Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ. այդ յօդուածը վերաբերում է երկու պետութիւնների հպատակների ազատ երթևեկութեան և նաւագնացութեան ազատութեան: Յօդուած 8-րդ ասում է, թէ մինչև հիւպա-

---

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ԱՒԱԶԱԿ-ՀԵՐՈՍՆԵՐ

(Վերջին աւազակութիւնների առիթով):

II

Մեր աղալարները, Ասիայի այդ թշուառ պրոլետարիատը, առանց սեփականութեան, կրթութեան և ձգտումների, առանց նոյն իսկ հակման դէպի աշխատանքը, ներկայացնում են ձեզ մարդկանց մի այնպիսի հաւաքածու, որ մարմնացնում է իր մէջ մի հրէշաւոր ծուլութիւն, հրէշաւոր անտարբերութեան հետ միասին՝ դէպի ամեն բան:—Անվայել համարելով իրանց համար որ և է աշխատանք, ոչ մի հակում չունենալով դէպի որ և է կրթութիւն, նրանք մի և նոյն ժամանակ իրանց մեծամտութեան մէջ մեծ պրետենզիաներ ունեն դէպի առաջին, առաջնորդող դերը իրանց շրջակայքում: Այժմ նա ոչինչ չունի. նա վատնեց իր ամբողջ հարստութիւնը, օրերով քաղցած է, բայց, այնուամենայնիւ, ունի ծառաների մի ամբողջ բազմութիւն, կանանց և թռչունների մի ժողովածու, որոնց կուտակելու մէջ նա այնքան հմուտ և այնպէս անզուգական է: Իր աղքատութեան մէջ ևս նա հպարտ և մեծամիտ է. նրա բերանից դուք միշտ տրտունջներ կը լսէք նոր ժամանակների մասին, նա առանց հառաչանքի չէ կարողանում մտաբերել անցած, գնացած օրերը, երբ ամբոխը հլու և հնազանդ էր, երբ ամեն բան կենտրոնանում էր աղալարների չուրջը, երբ հարստութիւնը անսպառ էր և բարքերը այնքան օրինակելի... Բայց մի բան, որ նա տակաւին կարողացել է պահպանել ժամանակի և հանգամանքների աւերիչ ազդեցութիւնից, այդ նրա ձգտումներն են դէպի գեղարուեստը, դէպի քաջութիւն-ասպետութիւնը:—Ինչպէս և իր նախնիքը, նա շարունակում է, նոյն իսկ իր աղքատութեան մէջ, հովանաւորել մեր աշուղներին և կարիչներին, նրա օդաներում դուք միշտ կը լսէք ամենալաւ սրինգ, քամանչայի և սազի ամենանուրբ հնչիւններ, այնտեղ դուք կը հանդիպէք և գուսանի այն բոլոր մարդկանց, որոնք սեփականութեան գաղափար չեն ընդունում և որոնց համար իրաւունքը ուժեղինն է: Իր շրջակայքում բնչը բոլոր տեղեկութիւններն ունի գաւառկի սրաստ մարդկանց մասին, նրան միշտ հետաքրքրում են արկածները, նա միշտ մեծ հաւանութեամբ և մեծ ախորժակով խօսում է ձիաների և հրացանների մասին, նա միշտ ամեն տեսակ տեղեկութիւններ ունի բոլոր մութ գործերի մասին, որոնք պատահում են իր այս և այն կողմը. և նրա հարցասիրութիւնը չէ անցնում այն շրջանից, ուր տարվայ տասն և երկու ամիսների ընթացքում միշտ պատըս են գործում գործերի այն տեսակները, որոնք մեր քրէական դատարանում այնքան մեծ տեղ են գրաւում:

Իրանց կողմից բոլոր կարիճները, որոնց իդէալը մութ ձորերում ձին ու հրացանն է, միշտ մեծ յարգանքով են վերաբերվում դէպի այն օջախը, ուր դարերի ընթացքում միշտ իմացել են գնահատել ճաշակներ և ընդունակութիւններ: Մի որ և է Նաբի, ապաստանելով և տեղ տալով Նախիջևան, Զանգեզուր, Ջաբրայիլ և Արաքսի այն կողմը, մեծ յարգանքով է վերաբերվում դէպի այն տունը, որի սեղանը երբեմն առատ էր, ուր միշտ պահպանվել են, որպէս մի նախնական ժառանգութիւն, ասպետական ձգտումները և ուր միշտ հովանաւորել են, նրա պապերի ժամանակից այն բոլոր հակումները, որոնք ձուլվում, ամփոփվում են սխրագործութեան մէջ:

Տեղական ոստիկանութեան բոլոր միջոցները մի որ և է Նաբիի վերաբերմամբ՝ բոլորովին ապարդիւն են. գաւառի նշանաւոր մարդիկ, մելիքներ, բէգեր և աղալարներ, մեծ համակրանքով վերաբերվելով դէպի Նաբիի քաջութիւնները, ամեն տեսակ յարմարութիւն են ստեղծել նրա համար՝ խոյս տալու կառավարութեան հալածանքներից: Մենք երբեք չենք ասի, որ նրանք համակրութեամբ են վերաբերվում դէպի աւազակութիւնը. Նաբիի սխրագործութիւնների մէջ նրանք տեսնում են նախնական հնութեան միացորդներ, մեր ժամանակներում այնքան հազուագիւտ ասպետութիւնը, իսկ որովհետև աղալարները համարում են իրանց միակ մարդիկ, որոնց երկինքը յանձնել է պահպանել նախնական հնութիւնը, այդ պատճառով նրանք և սրբազան պարտք են համարում հովանաւորել Նաբիին:

Գալով ամբոխին, պէտք է նկատել, որ շատ հետաքրքիր է թէ ինչպէս է վերաբերվում դէպի Նաբին հասարակ ամբոխը: Նաբին տասնեակ մարդիկ կոտորեց, նա թալանեց ամբողջ գիւղեր, երեք տարի շարունակ սարսափի մէջ էր պահում Պարսկաստանին կից երեք մեծ գաւառներ, բայց չը նայելով այդ բոլորին, չը նայելով որ տեղական իշխանութիւնը իր կողմից այս և այն խստութիւն էր գործ դնում ոչ թէ առանձին անհատների վերաբերմամբ, այլ և ամբողջ գիւղերի, գիւղական հասարակութիւնների դէմ՝ Նաբիին ապաստան տալու, նրան կերակրելու և ամեն տեսակ յարմարութիւններ ներկայացնելու համար, երբ Նաբին փախչում էր ոստիկանութեան հալածանքներից,—չը նայելով այդ բոլորին, ասում ենք, հասարակ ժողովուրդն էր, իր աղաների հետ միասին, շարունակեց պահպանել նրան, ճանապարհ ցոյց տալ, փախցնել:—Մենք չենք խօսում, ի հարկէ, այնպիսի գիւղերի մասին, ինչպէս են Ագուլիս, Ցղնա և այլն,—այդ գիւղերը մի տեսակ օազիսներ են մեր աշխարհում, բայց մեր երկրի մնացած բոլոր գիւղերը, որոնց ոտի տակ տանց Նաբին, մինչև վերջ ոչ մի օգնութիւն ցոյց չը տուին տեղական իշխանութեանը Նաբիի դէմ բոլոր ձեռք առնված միջոցներում:—Նաբիի ձեռքից ընկան տասնեակ մարդիկ, տասնեակ մարդիկ և ամբողջ աւաններ կողոպտվեցին, բայց ամբոխը մի կողմից անիծեց Նաբիին, միւս կողմից հռչակեց նրան, խաղի, երգի նիւթ դարձրեց:—Մեր աշխարհում, ինչպէս ասացինք արդէն, մարդիկ դեռ տակաւին շարունակում են ապրել նախնի պահանջներով ու ճաշակով. քաջութիւնը մեր իդէալն է. մեր լեռներում, ուր բնութիւնը այնքան գրաւիչ և այնքան ահարկու է, դուք ակամայ տրամադրվում էք դէպի կեանքի այն պայմանները և կողմը, որը աւելի ասպետական, քաջաղնական

տուտակյան կանոնաւոր գործունէութեան վերականգնելը երկու պետութիւնների մէջ կը նշանակվեն ժամանակաւոր գործակալներ, որոնք կը կատարեն իրանց պարտաւորութիւնները մեծ պետութիւնների պաշտպանութեան և հսկողութեան տակ: 8-դ յօդուածի մէջ խօսվում է դատաստանական գործերի մասին: Յօդուած 9-դ ասում է, որ այն դէպքում, եթէ բանակցութիւնների ժամանակ տարաձայնութիւններ ծագեն Թիւրքիայի և Յունաստանի մէջ, վիճելի կէտերը պէտք է ենթարկվեն մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչներից կազմած միջնորդ դատարանի քննութեանը, և որ այդ դատարանի վճիռները պէտք է պարտաւորիչ ույժ ունենան:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ո՞Վ ԿԸ ԼԻՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԼՈՒԽ

Հոկտեմբերի 6-ին նշանակված է Թիֆլիսի քաղաքագլխի ընտրութիւն, և բնական է, որ «ով կը լինի քաղաքագլուխ» հարցը պէտք է այժմեանից հետաքրքրէ մեր մամուլին, հասարակութեանը և մանաւանդ ձայնաւորներին: Մեր ձայնաւորների հին կուսակցութիւնը անտարակոյս արդէն ունի իր թեկնածուն, որովհետև հէնց ձայնաւորների ընտրութեան ժամանակ հին կուսակցութիւնը այնպիսի ցանկ պատրաստեց, որ կարողանայ իր ցանկացած կանդիդատին բազմեցնել Թիֆլիսի քաղաքագլխի բազկաթոռի վրա: Իրօք թեկնածու չունեն ձայնաւորների նոր և օպպօզիցիական խմբերը, որոնք իրանց թւով, բարեբաղդաբար, կարող են ազդել ընտրութեան արդիւնքի վրա, և ուրեմն էլ աւելի պարտաւոր են նախօրօք մտածել ապագայ քաղաքագլխի անձի մասին: Հասարակութեան շրջաններում ձայնաւորների ընտրութեան միջոցին՝ շատ էր խօսվում Կոնստանտին Բէյսերի թեկնածութեան մասին, և մենք «Մշակի» մէջ դեռ այն ժամանակ արձանագրեցինք այդ փաստը: Պ. Բէյսեր, իբրև անաչառ մարդ, արժանի է այդ կոչման, և ցաւալի է միայն, որ, ինչպէս լսում ենք, նա ցանկութիւն չունի քուէարկվել այդ պաշտօնի համար: Երկու օր առաջ «Новое Обозрѣніе» լրագիրը հաղորդեց երեք անուն, իբրև այնպիսի անուններ, որոնց մասին ամենից շատ են խօսում, այն է Կ. Ալիխանօվ, Գէորգ Եւանգուլօվ և Կոնստանտին Բէյսեր: Եթէ ռուս լրագիրը այդ երեք անուններն էլ իր կողմից առաջարկէր՝ մենք, ի հարկէ, ոչինչ չէինք ունենայ ասելու, բայց երբ այդ անունները հրապարակ են բերվում՝ իբրև այնպիսիներ, որոնց մասին իբր թէ շատ են խօսում,—մենք հարկ ենք տեսնում յայտնելու, որ դա սխալ է երրորդ անձի վերաբերմամբ. պարոններ Բէյսերի և Ալիխանօվի մասին, ճշմարիտ է, խօսք կայ. առաջինը իբր նոր կանդիդատ, երկրորդը՝ իբրև հին կուսակցութեան փաղուցիկ կանդիդատ: Բայց թէ որտեղից է լրագիրը դուրս բերել Գէորգ Եւանգուլօվի անունը, այդ մեզ համար գաղտնիք է: Գէորգ Եւանգուլօվ, իբրև հասարա՛կական գործող, շատ լաւ յայտնի է մեր հասարակութեան. մի այդպիսի ներհայեաց, յետամնաց անձ չէ կարող քաղաքագլուխ լինել: Մնում են ուրեմն երկու անուն՝ Բէյսեր և Ալիխանօվ: Երևի այս օրերս հրապարակ կը գան ձայնաւորների շրջանում նոր անուններ (արդէն խօսք կայ հաշտարար դատաւոր Մղերօվի մասին) և մենք մեր պարտքը կը համարենք իւրաքանչիւր հասարակական թեկնածուին հրապարակով քննադատել, առանց մազի չափ անգամ թաքցնելու իրողութիւնը:

ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Մի քանի խօսք „Ազգագրական Հանդէսին“

«Ազգագրական Հանդէսը» իր երկու գրքում արդէն տուեց հարուստ նիւթեր մեր երկու գաւառների՝ Ջաւախքի և Վարանդայի մասին: Անդրաչման գնահատելի և աջակցութեան արժանի համարելով նրա խմբագրի եռանդն ու սէրը դէպի իր ընտրած նպատակը, ես չեմ ուզում ծածկել, թէ որչափ անախորժ է տեսնել նրա «Հանդէսի» մէջ այնպիսի թերութիւններ, որոնք ցոյց են տալիս մի քիչ աւելի թեթև վերաբերմունք, քան սպասելի էր մի խմբագրի, որը այնքան չեչտում է «մասնագիտական լրջութեան մասին (տես «Այլ և այլք») և այնքան վրդովված դիմում է ոչ մասնագէտներին, գոչելով. «procul profani!»... Գուցէ և իմ նկատողութիւնները վերաբերվին ոչ էական կողմերին, բայց այնու ամենայնիւ թող ապացուցվի որ կ ա ր և ո ր չեն: Ահա իմ առելքը:

Ամեն մի գիտութեան մէջ կան այնպիսի՝ արդէն տարրական ճշմարտութիւններ, որոնց մասին հրապարակօրէն անգիտութիւն յայտնել, այն էլ մի «մասնագիտական» հրատարակութեան մէջ, անհասկանալի անյարմար է... Այսպէս, օրինակ, կենդանաբանական դասաւորութեան այբուբենը խմացողը պէտք է զանազանէ ո ղ ն ա ւ ո ր կենդանիներին ա ն ո ղ ն ե ր ի ց. կարելի է գուցէ չիմանալ որ «ոզնին» կա՛ թնասուն կենդանի է և ոչ սողուն կամ գետնուն (եր. 20), նոյն իսկ կարելի է, որ գուցէ էլ համարելի այդ անգիտութիւնը կենդանաբանների կողմից, մեր գրաւոր կերպով արտայայտել այդ ներելի չէ: Նոյնպէս «խլեզնատինը», պէտք է իմանալ, որ սողուն չէ, այլ անող կենդանի, ինչպէս և «կարիճը» ու «իշախառանջը» (медвѣдка, Gryllofalpa, միջատ) (երես 20): Պահանջել որ ոչ—մասնագէտ Լալայեանից իմանայ թէ կարիճը, խլեզնատինը, իշախառանջը պատկանում են մի տիպի (յօդաւոտոր), բայց զանազան դասերի, գուցէ իրաւունք չունենք. բայց միթէ մեղաւոր կը լինենք խնդրելու, որ նա գրելուց առաջ՝ նախ տեղեկանայ գոնէ այն մասին, թէ արդեօք դրանք որ և է նմանութիւն ունեն օձերին, մողէսներին, գորտերին և կրիաներին (սողուններ), որ «անողներից» արժանանում են «ողնաւոր» դառնալ: Ցաւալի է, բայց, երևի, այդ անհեթեթութիւնը չօշափելի դարձնելու համար պէտք է աւելի յայտնի օրինակով խօսել. պ. Լալայեանցի դասաւորութիւնը նոյնն է թէ ես ասէի. «դամէշը թռչուն է(=ոզնին—սողուն է), օձը միջատ»(=խլեզնատինը—սողուն):

Զարմանալին այն է, որ այդ անհեթեթութիւնները արտայայտվում են ա ռ ա ն ց թ ե ր ա հ ա ւ ա տ ե լ ո ւ. O sancta simplicitas.—Եւ այդ ոչ գովելի պարզամտութիւնը միայն կենդանիների նկատմամբ չէ արտայայտվում, այլ և մարդկանց և ոչ միայն օտարների, այլ և հայերի: «Ազգագրական Հանդէսում» կօմիկական լրջութեամբ բանդաբօսիկ մետամորֆօզներ են կատարվում և ազգերի մոգական փոփոխութիւններ. «արխայը» դառնում է «մոնղոլ» (երես 83), «Թուրքը» «հայ» (երես 97), «Թրքուհիները»—«հայուհիներ» (եր. 94, 95) «մինգրելցիները» լոկ «կովկասեան ցեղ» (երես 91):

Ահա ձեզ և ազգագրական լուսարանող պատկերներ: Մարդու զարմանքը հասնում է իր գագաթնակէտին, երբ նա կողմնակի իմանում է որ այդ բոլոր կ լ ի շ է ն ե ր ը վերցրած են Բէկլիից (տես հ. VI) եր. 78, 120, 141,), միմիայն Բէկլիի «արխայը» դառել է Ե. Լալայեանի հրամանով «մօնղոլ», Բէկլիի «Թուրքի տիպը», Լալայեանի ցանկութեամբ՝ «հայ», և այլն: Նոյն Բէկլին ունի և շատ գեղեցիկ դուրս բերված հայկական տիպեր (երես 184, 195, 208). երևի եթէ այդ կլիշէներն էլ լինէին, առաջ չէր գայ այսպիսի բարեկամեան խառնակութիւն... Ցանկալի դէպս ազգագրագէտի աչքը պէտք է վարժված լինէր «մօնղոլի տիպը» ջոկելու համար, ինչպէս և դժուար պէտք է լինէր նրան «տեղական թուրքին» շփոթելու «հայի» հետ: Ինչ և իցէ, փաստը մի կամ երկու պատկերի չէ վերաբերվում, այլ մի չորս...

Ի վերջոյ, թոյլ եմ տալիս ինձ և մի քանի ցանկութիւններ յայտնել, յուսալով որ նրանք չեն լինի «ոչ մասնագէտի» pia desideria-ներ: Եթէ արդէն «Հանդէսում» բոյսերի հայոց անունների կողքին դրվում են համապատասխան ռուս և լատին անունները, ցանկալի է, որ այդ չը սահմանափակվէր բոլորին յայտնի «կաղնիներով, ընկուզենիներով և սալորներով», այլ մանաւանդ այդ անէր այնպիսի գաւառական անունների նկատմամբ, ինչպէս են՝ «խաղող, կոմշուկ, կնձնձուկ» և այլն, որոնց կողքին կայ և ոչինչ: Եթէ բերվում են գաւառաբարբառով հատուածներ, ցանկալի է որ պահպանվէր հնչիւնների ճիշդ տրանսկրիպցիա, հետևելով օրինակ Ս. Սարգսեանցի («Ագուլեցոց բարբառը») առաջարկած եղանակին և ոչ գրականական լեզուի ուղղագրութեան: Եթէ արդէն ծախք է անվում զանազան մրոտած տեսարանների վրա, ինչպէս Բ. գրքում Շուշի քաղաքինն է, գերադասելի է տեսնել նկարված գաւառի թէկուզ մի քիչ սխեմատիկ ք ա ր տ է զ ը: Եթէ տեղական տիպերի վերաբերեալ պատկերներ են տպվում, այդ բանում լաւ կը լինէր ցոյց տալ և որոշ ի ն ք ն ո ւ ր ո յ ն ո ւ թ ի ւ ն և նախաձեռնութիւն, իսկ օտարներից փոխ առնելիս—ք ն ն ա դ ա տ ա կ ա ն վերաբերմունք: Ինչ ուզում են ասեն, բայց, մանաւանդ գիտութեան մէջ, թերահաւատութիւնը լաւ է, քան միամտութիւնը, այդ շատ սխալներից է ազատում...

Լև. Սարգ.

Մօսկվա.

ՆԱՄԱԿՆԵՐ ՄՕՍԿՎԱՅԻՑ

V

Սեպտեմբերի 1-ին

Մ ա տ ա ղ զ ո հ ե ր

Երևակայեցէք մի պանդուխտ ճամբորդ, որ լի կարօտով, բուռն անհամբերով դիմում է դէպի իր փախազած վայրը: Սար ու ձոր ընկած, կէս-քաղցած, կէս-ծարաւ նա շարունակում է իր երկար ու դժուար ճանապարհը: Նա առաջ է գնում գիշեր-ցերեկ. ոչ քուն կայ աչքին, ոչ հանգիստ—մարմինին: Նա արհամարհում է և՛ ցուրտ, և՛ անձրև, և՛ որոտ, և՛ կայծակ. փուշն ու տատասկը ոտքերն են ծակում, տօթն ու տապը շունչը սպառում, կիզիչ արևը ճակատը այրում. նա գիշերը մթնացնում է բաց երկնքի տակ, լոյսին ողջունում չոր քարի վրա. սակայն հայեացքը յառած հեռո՛ւն, հեռո՛ւն, դէպի իր նախրական աշխարհը, նա սրտի խորքում մրմնջում է. «Շուտով, շուտով կը հասնեմ քեզ, իմ ցանկալի՛ սրբավայր. կը հասնեմ և կարօտս կառնեմ, կը հասնեմ և վերջ իմ տանջանքներին...»: Եւ ահա նա արդէն մօտ է իր նպատակին. նա համարեա հասել է. նա տեսնում է արդէն բղձալի վայրը, տեսնում է նրա երկինքն ու արևը, նրա հողն ու ջուրը, նրա սարն ու դաշտը: Նա արտասուքի ուզում է ոտք դնել նրա կարօտալի հողի վրա և... և, ինչ էք կարծում, յանկարծ ընկնում ու մեռնում է... անողոք մահը կտրում է բազմաչարչար պանդուխտի կեանքի թելը. կտրում է նախրական վայրի

է, քան թէ քաղաքացիական:—Նարին թալանում, աւազակում է տարիների ընթացքում երեք անհաշիւ գաւառ, նրա ընկեր արխիտարբու Կարա Փիր Բեհրամօղլի, տասնեակ մարդկանց պարանոցների վրա փորձում է իր սրի ույժը, բայց ժողովուրդը, այնու ամենայնիւ, շարունակում է խօսել նրա մասին մեծ ակնածութեամբ, խնկարկանութեան հասցնել նրա քաջութիւնը:—Սա համ վախում է նրանից, համ էլ, Նարիի ձգտումների մէջ մեծ ճաշակ և մեծ սիրտ տեսնելով, գովում նրան, վեհի, երգի նիւթ դարձնում: Նարին գող չէ, ընթերցող, նա մեծահոգի է, որպէս առիւծ և արծիւ, որպէս առիւծ: Հարստութեան պէտք նա չունի, նա կողոպտում է՝ զանինք և անուն ձեռք բերելու համար, իսկ երբ նրա խոյական ձգտումները հանգիստում են գաւառի կալուածքների, արևուր, բնականաբար, բանակցութիւնների վերջին խօսքն է լինում...

Մեր ժողովուրդը, որ, բառ երևոյթին, այնքան կոշտ և այնքան անզգայ է, մի և նոյն ժամանակ մեծ ջրամաղիկ է դէպի ծայրահեղ զգացմունքները: Գողերը երկար գոյութիւն ունենալ չեն կարողանում մեզանում, նրանց հալածում են, իսկ երբ յայտնվում է մի մարդ, մի Նարի, կամ Քեհրամ, որ իր հրացանի անվրէպ գնդակով և իր սրտի մեծութեամբ այնքան մեծ պատիւ է բերում իր գաւառա՛ւին, ժողովուրդն անտես է առնում նրա գործունէութեան չարաշուք կողմը, փայփայելով նրա քաջութիւնը և առատութիւնը: Մի որ և է Նարի պէտք չունի չարաշուք հրաշքներ գործելու, նրան պէտք են միայն մի քանի աչքի ընկնող դէպքեր և նրա փառքը ապահովված է: Ժողովուրդը, որ այնքան տրամադիր է դէպի չափազանցութիւնը առհասարակ, սկսում է ինքը գունել և մեծացնել այդ պատմութիւնները: Նա պատմում է, օրինակ, որ Նարիի ձին երբէք չէ յոգնում, իսկ նրա հրացանի գնդակը աւելի արագընթաց է և աւելի աչքառու, քան թէ իրանց երկնքի կայծակը: Նարիի կինը, մի որ և է Աւլի, կամ Գիւլջհան, բռնելով հրացանը ձեռքում. ժողովուրդը պատմում է, որ Աւլին աւելի գեղեցիկ է, քան իրանց երկնքի լուսինը, որ մասնակցելով Նարիի յաղթական գործերում, ասպատակելով Արաքսի այս և այն կողմը, Գիւլջհանը խօսում էր լուսնի հետ, առաջարկում էր նրան ծածկվել ամպերի մէջ, թոյլ տալով իրան, Աւլիին, լուսաւորելու Նախիջևանի և Զանգեզուրի լեռները, ողջունել Նարիին, նրան սիրտ տալ... Ինչ ասել կուզէ, ի հարկէ, որ այդ արդէն ժողովրդի երևակայութեան ծնունդն է, բայց, այնու ամենայնիւ, կարծում ենք, որ այդ արդէն բաւական կը լինի որոշելու ժողովրդի կարծիքը Նարիի մասին և մեր երկրի ընդհանուր հայեացքը նրա սխրագործութիւնների մասին:

Եթէ մենք ասելու լինենք, որ Նարին իր աւերիչ գործերը սիրում էր կատարել այնպիսի ձորերում, ուր բնութիւնը թափել է այնքան ճաշակ և այնքան գեղեցկութիւն,—դուք գուցէ հրաժարվէք մեզ հաւատալուց: Երեք տարի շարունակ սարերի մէջ պահելով Նախիջևանի գաւառը, նա միշտ սիրում էր, կարծես, անցնել այնպիսի ճանապարհներով, որտեղ բնութիւնը նոյնքան իրական է և նոյնքան ֆանտաստիկ, որքան և ինքը Նարին՝ իր քաջութիւններով ու եռանդով: Երբ դուք Զանգեզուրից իջնում էք Նախիջևանի գաւառը, ձեր առաջ բացվում է մի հրաշալի ձոր, ուր ջրերը այնքան արագընթաց են և օդը այնքան բուրմունքից: Այդ ձորի անունն է Կ ը ղ-գ ե ա լ ի ն: Կըղ նշանակում է աղջիկ, իսկ գ ե ա լ ի ն—նորահարս: Երբ գարունն սկսվում է բացվել, երբ մեր լեռները ծածկվում են ծաղիկներով և խոտերով, երբ մեր աշխարհի լուսինը, խօսելով ժողովրդի բերանով, սկսում է լուսաւորել մեր անհարկու ձորերը աւելի քան որ և է տեղ, շրջակայ գիւղերի աղջիկներն ու նորահարսները գալիս լցնում են այդ ձորը, այնտեղ պար բռնում, թռչկոտում ու երգում:—Այդ ձորը այնքան գեղեցիկ է, այնքան գրաւիչ, որ մի այլ անուն գուցէ անհամապատասխան լինէր նրան: Իսկ երբ ձեզ ասում են Կըղ-Գեալին, դուք, ընթերցող, եթէ ծանօթ էք մեր աշխարհի հետ, եթէ գիտէք ինչ է նշանակում մեզանում կ ը ղ և ինչ է գ ե ա լ ի ն, կարող էք արդէն երևակայել թէ որքան հրապուրիչ և որքան գեղեցիկ է այն վայրը, ուր Նարին միշտ իջնում էր հանգստանալու: Գուցէ ոչ մի տեղ աշխարհում բնութիւնը այնքան կուսական չէ, որքան այստեղ: Գալով դէպի Արաքսի հովիտը, ուր Ալինջաչայի ձորը բաժանվում է Օրդուբադի մասից, կատարեալ մի առասպելական, հրաշալի տարածութիւն է, ուր երկնքի կամքով, կարծես, հասում են հազար ու մէկ ջրեր ու աղբիւրներ: Թէ որտեղից են գալիս այդ ջրերը և ուր են գնում, ժողովրդի կարծիքով իմանալ անկարելի է, իսկ թէ որքան առատ են այդտեղ և թէ բուսականութիւնը որքան հարուստ է և որքան խայտաճամուկ,—այդ դուք ինքներդ կարող էք երևակայել արդէն: Բնութիւնը, ժողովրդի բերանով, իր առատութիւն է տուել այդ տարածութեանը, նրան անուանում են Ջ ա ր ա ջ ո ւ ր, կամ Գ ե ա լ ջ ա ր ա ջ ո ւ ր: Եթէ դուք մի բոպէ կանգ առնելով այդ դրախտում՝ կենտրոնացնելու լինէք ձեր ուշադրութեան բոլոր ույժը, դուք շատ պարզ կը լսէք երկու որոշ և փափուկ հնչիւն, որ տարիների ընթացքում, երևի, անընդհատ կրկնվում է այդտեղ. Ջ ա ր և Ջ ո ւ ր: Երբ ջուրը գալիս է բարձրաւանդակներից, Կըղ-Գեալինից, դուք լսում էք «ջարր» հնչիւնը, իսկ երբ ջրերը, ընկնելով դէպի ցած, ուղղվում են դէպի Արաքսի հովիտը, Արաքսի արտասուք կաթելու, ձեր ականջին հասնում է «ջուրր»..., «ջուրր»... և այսպէս մինչև Պարսկաստանի սահմանը:

Թէ ինչպէս են կարողանում հաշտվել իրար հետ՝ երկու ծայրահեղ կողմեր, ա ր ի ւ ն ո տ՝ է ու թ ե ա ն կ ա կ ա ն ի հետ, գաղտնիքը՝ գեղեցկութեան հետ,—այդ բնութեան գաղտնիք է, ի հարկէ. բայց որ ժողովուրդը տրամադիր է տեսնել առաջին Նարիի անձնաւորութեան մէջ այն բոլորը, ինչ որ վեհ և գեղեցիկ է, ինչ որ վեհանձն ու յանդուգն է, այդ դուք, ընթերցող, տեսնում էք ինքներդ:

Թէ երբ Նարին, իրականութիւնը, կը դառնայ լ ե գ ե ն դ ա,—մենք յանձն չենք առնի, ի հարկէ, որոշել ճշգութեամբ. լուսաւորեցէք մեր խորշերը, տուէք մեզ գիտութիւն և արհեստ, կապեցէք Կըղգեալինը մարդկային ճանապարհներով աշխարհի հետ, այն ժամանակ, գուցէ, կը փոխի իր արհեստը և Նարին:—Դա է մեր համոզմունքը, և այդ չափով են մեր տեղեկութիւնները մեզ գրաւեցնող խնդրի մասին:

Գ. Ս.

հէնց չէմքում, քամուն տալով խղճուկի և՛ անյագ կարօտը, և՛ քաղցր յոյսերն ու ակնկալութիւնները, և՛ կրած նեղութիւններն ու տառապանքները... Օ՛, ճակատագրի անգութ հարուած... բաղդի դառն ծաղր...

Այդպիսի մի չարաբաղդ ճամբորդ էր ի թիւս այլոց և ուսանող Յովհաննէս Սուլխանեանը: Խորին ափսոսանքով կարդացինք «Մշակի» մէջ Ագուլիսից հաղորդած նրա մահուան լուրը: Մենք լաւ էինք ճանաչում հանգուցեալին: Առաջ աշակերտ Լազարեան ճեմարանի, ապա ուսանող Մոսկվայի կայսերական համալսարանի՝ Սուլխանեանն աչքի էր ընկնում դէպի ուսումն ունեցած իր բուռն սիրով և բարեխիղճ աշխատասիրութեամբ: Պարտաճանաչ և ջանասէր, որպէս ուսանող, բարի և ազնիւ՝ որպէս ընկեր, խելացի և մաքուր՝ որպէս երիտասարդ—նա միշտ վայելում էր սէր ու համակրանք: Զուրկ մնալով մի առանձին ապահովութիւն, իբրև մէկը այն չ ա ո ե ր ի ց, որոնց ճնշում է «հացի խնդրի» ծանր լուծը՝ մանաւանդ ուսանողական կեանքում, երիտասարդը անվհատ մաքառում էր ամեն տեսակ նեղութիւնների դէմ և եռանդով շարունակում իր փայփայած ուսման ուղին: Նա այն ուսանողներից չէր, որոնք իբրև փարթամ կեանքի «ազնիւ բալեք», միշտ կուշտ ու առողջ, միշտ շփոփված ու կոկված՝ անհոգ—անպարծ չափչփում են մայրաքաղաքի փողոցներն ու բուլվարները. այն ուսանողներից, որոնց պատկերը կենդանի նկարել է բանաստեղծի սուր գրիչը «Մայրաքաղաքում կրթված հայ երիտասարդը» երգի մէջ և որոնց թիւը, բարեբաղդաբար, այնքան սակաւաթիւ է: Նրան ծանօթ չէին մայրաքաղաքի հայ կիսուհների ապարանքները. նրան ծանօթ չէր և զանազան պարահանդէսներին ու խնջոյքներին մասնաւոր անձերի կամ ժողովարանների յաճախներ սրճելու սրահը...

Եւ մենք չենք զարմանայ, եթէ մեր այս համակը կարդալով՝ Մոսկվայի հայերից շատ՚երը, մանաւանդ հարուստները, իրանց հարցնեն. «Ո՞վ է եղել էդ տղան, որ մեռել է»: Այո, այդպիսի «ով»եր շատ շատ են Մոսկվայի հայ ուսանողների մէջ, որոնց դուք չէք նկատում, հարուստներ, ձեր մեծայարգ անձերի բարձրութիւնից, որոնց զարկն ու ցաւը չեն հասնում ձեր ականջին, իսկ եթէ երբեմն հասնում էլ են, ապա մէկ ականջից խուլյն դուրս են թռչում...

Համարեա ամբողջ տասնուհինգ տարի կեանք մաշել ուսումնարանի չորս պատերի մէջ, ամբողջ տասնուհինգ տարի ձեռքից բաց չը թողնել գիրքը, պատանեկութիւն նուիրել գիմնազիային, երիտասարդութեան փառաւոր տարիները—համալսարանին, հեռու հայրենիքից, հեռու ծնողներից ու սիրելիներից՝ ապրել պանդխտութեան մէջ, տանել ամեն տեսակ զրկանքներ, մաքառել կեանքի խաւար կողմերի դէմ՝ ներշնչված պայծառ, լուսաւոր ապագայի յոյսով, և արդէն մօտեցած այդ ապագային, ընկնել ու մեռնել,—ահա կեանքի այն սրտաճմլիկ դրաման, որից յաճախ խուսափել չեն կարողանում մեր ուսանող մատաղ ույժերը... Նրանք վերադառնում են տուն իրանց ծաղիկ կեանքը, իրանց ծաղիկ յոյսերն ու նպատակները, իրանց չառաւելող քրտինքով ձեռք բերած ուսումն ու գիտութիւնը: Տարակոյս չը կայ, որ այդ դրամային, այդ տխուր փոխճանքին շատ անգամ, համարեա մեծ մասամբ, նպաստում են կ ե ա ն ք ի այն ծ ա ն ր պ ա յ մ ա ն ն ե ր ը, որոնց մէջ ապրում է մեր ուսանող երիտասարդութիւնը: Օտար երկիր, առանց կլիմայ և մ ա ն ա ւ ա ն դ նիւթական անապահով վիճակի հետ կապված հազար ու մի զրկանքներ—ահա այն ծանր պայմանները, որոնք օրէցօր, տարէցտարի մաշում, ուտում են ուսանողի կեանքը և մաշում նրան այն ահաւոր հիւանդութեան ձեռքը, որ կոչվում է թ ո ք ա խ տ ա ւ: Այդ հրէշի մահաշունչ ճանկերը մէկ չէ, երկու չէ, որոնց նա յափշտակել է և շարունակում է յափշտակել մեր հայ ուսանողական բազմանդամ ընտանիքից... Նոյն ցաւին զոհ գնաց նորերս և մի ուրիշ հայ ուսանող՝ Մելիքնիկեան, որի մարմինը բերելով Տագանրոգից, ուր նա մեռել էր, թաղեցին այստեղի հայոց գերեզմանատանը: Նա Մոսկվայի համալսարանի ուսանող էր և նոր անցել էր երկրորդ կուրսը: Ընկերների վկայութեամբ, նա նոյնպէս անապահով, նոյնպէս կարիքի զոհ՝ գիշեր ցերեկ աշխատում էր ուշ ու միտքը տուած գրքին. նա լաւ ապագայ էր խոստանում, բայց դարձան հասակում իջաւ գերեզման իր սիրած գիրքը ձեռքին...

Մինչդեռ վերջ չը պիտի լինի մեր այդ մատաղ զոհերին... Մինչդեռ հայ հասարակութիւնը, մանաւանդ նրա հարուստ դասակարգը, դեռ երկար պիտի անտարբեր մնայ դէպի իր ուսանող սերնդի դարդերն ու ցաւերը և միայն բաւականանայ երբեմն կոկորդներ չարտելով նրա օգնութեան համար...

Ալ. Ծատուրեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

Լսում ենք, որ քաղաքի կողմից գեօղացիներին արվելի ճաշկերոյթը տեղի կունենայ հինգշաբթի օր, սեպտեմբերի 11-ին:

Մեզ հաղորդում են, որ առաջիկայ մեռօնօրհնութեան համար ոչ ոք չի գայ Թիւրքաց Հայաստանից, ինչպէս այդ լինում էր սովորաբար մեռօնօրհնութեան հանդէսների ժամանակ: Թիւրքաց Հայաստանից գալ Ռուսաստան և նորից վերադառնալ այնտեղ, էր նշանակի կատարի հալածանքի ենթարկվել օսմանեան կառավարութեան կողմից:

Կ. Պոլսի ռուսաց դեսպան Ի. Ա. Զինովևիև, ինչպէս հաղորդում են Պետերբուրգի լրագիրները, ճանապարհ ընկաւ արտասահման, երեք Կ. Պոլիս ուղևորվելու համար, որտեղից Նելիդով պրէնս այս օրերս մեկնելու է Թիւրքաց մայրաքաղաքից:

Ուրախութեամբ պէտք է հաղորդենք, որ երկրագործութեան մինիստրութեան մէջ կազմված է մի առանձին յանձնաժողով՝ կ ա ն ա ն ց բ ա ր ձ ր ա գ ո յ ն գ ի ւ ղ ա տ ն տ ե ս ա կ ա ն կ ր թ ո ւ թ ե ա ն հարցը մշակելու համար: Յանձնաժողովը իր պարապմունքները պիտի սկսի նոյեմբերի 1-ից:

Այն յոյսը, որ Թիւրքիայից փախած հայ գաղթականները կարող կը լինեն այս աշնան վերադառնալ իրանց ծննդավայրերը՝ բոլորովին չէ իրականանում: Կարսի և Երևանի նահանգների գիւղերում ապաստարանված գաղթականները, տեսնելով որ դրութիւնը Թիւրքաց Հայաստանում ամենևին չէ բարւոքվում, կարել են իրանց հայրենիք վերադառնալու յոյսը և սկսել են ցրվել զանազան քաղաքներ—Բաքու, Թիֆլիս, Բաթում, Գանձակ, Չեռնօմորեան նահանգը և այլ հեռաւոր տեղեր: Վերջին օրերս նրանք խումբ-խումբ գալիս են Թիֆլիս՝ Բաթում, Բաքու և Չեռնօմորեան նահանգը ուղևորվելու համար: Նրանց վիճակը այս ձմեռ սարսափելի կը լինի, եթէ չը կազմակերպվի կանոնաւոր օգնութիւն: Հիւանդների թիւը այնքան շատ է, որ Միքայէլեան հիւանդանոցը այլ ևս ոչ ոքի չէ ընդունում նոյն իսկ փողով: Հասարակութիւնն էլ միանգամայն մոռացել է այդ թշուառներին. Թիֆլիսում այժմ ոչ ոք չէ համաձայնվում նոյն իսկ դրամով բնակարան տալ գաղթականներին և վերջին երկու գիշերը գաղթականների մի մեծ խումբ ստիպված է եղել բացօթեայ քնել:

Թեհրանի ռուսաց նոր դեսպան Կ. Մ. Արգիրոպուլօ այս օրերս Չեռնօմորեայից եկել է Պետերբուրգ և համաօրէն շուտով կուղևորվի իր նոր պաշտօնատեղին՝ Թեհրան:

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ մեզ գրում են. «Օգոստոսի 31-ին, այստեղի ուսումնարանի դահլիճում գեներալ Վրդր, տ. Զարուհու և տեղական սիրողների մասնակցութեամբ, տուեց մի ներկայացում: Խաղացին «Զանի փոխարէն զոհ» հեղինակութիւն Գեւաշինիկոփ և «Լուսթիւն» հեղինակութիւն Բեկլերին: Զուտ արդիւնք եղաւ 90 ր., որից պ. Վրդր 40 ր. նուիրեց այստեղի ընթերցարանին: Դահլիճը լիքն էր հասարակութեամբ: Առաջին սիկսի ընդունելութիւնը աչքի էր և նոր. վերջին յաջողութիւնը անհրաժեշտ է, որովհետև Ախալքալաքի հասարակութեան համար այժմ արդէն կարելի է դնել իր բեմի վրա տեսնել ն ո ր պիէսներ»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կ. Պոլսից գրում են մեզ. «Քաղաքը պաշարման վիճակի մէջ է կարծես: Փողոցներում զօրքեր շրջում են, ամեն ժամ, գիշեր թէ ցերեկ: Բ. Դրան բոլոր դռներում առաջ ստրկանք կանգնած են: Պաշտօնեաներից դուրս, ոչ ոքին թոյլ չեն տար մտնել, եթէ չը կրնար դօկումենտներով ցոյց տալ, թէ գործ ունի ներսը—և յայնժամ իսկ մի ոստիկան պէտք է ընկերանայ իրեն, մինչև այն տեղ, ուր ուզում է գնալ: Եւ ներսն ալ ոստիկան և լրտես լիքն են»:

«Рус. Вѣдомости» լրագրին գրում են Կ. Պոլսից, օգոստոսի 27-ից. «Ինչպէս յայտնի է, հայկական դատը վերջացաւ. 10 մեղադրվածներից 8-ը դատապարտվեցան մահվան պատժի: Բայց ասում են, որ սուլթանը ներումն կը շնորհի նրանց և պատիժը կը փոխի մշտական տաժանակիր աշխատանքի: Երէկ դարձեալ կախաղան բարձրացրին 5 հայեր, բայց նրանցից մէկը ճանապարհին կար դողալ փախչել»:

Ինչպէս երևում է, վերևի լուրի ենթադրութիւնը չէ իրագործվել, և սուլթանը չէ ներել հայ մեղադրվածներին: Ահա ինչ ենք կարդում «Daily Messenger» լրագրում. «Այս օրերս Ստամբուլի բանտի դաշտում տեղի ունեցաւ չորս դինամիտագործ-հայերի պատիժը: Նրանց ցցի վրա դրին և նրանց մահը սարսափելի էր: Նրանց գլուխները ուղարկվեցին հայոց գերեզմանատուն զինուորական պահակի ուղեկցութեամբ»:

ԹԻՒՐՔ-ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԳԾԻ ԴԷՊՔԵՐԸ

«Daily News» լրագրի Կ. Պոլսի թղթակիցը սեպտեմբերի 9-ից (ն. տ.) հեռագրում է. «Պետութիւնների ներկայացուցիչները հրաւիրեցին Բ. Դրան ուշադրութիւնը թիւրք-պարսկական սահմանագծի վրա տեղի ունեցող դէպքերի վրա և հաւելցրին, որ երկրի ներկայ խառնակ վիճակը կարող է առաջ բերել նոր անկարգութիւններ հայերի դէմ այդ նահանգներում»:

Նոյն լրագրի Սալմաստի թղթակիցը սեպտեմբերի 4-ից հեռագրում է. «Շատ է գրվել և խօսվել այն ընդհարման մասին, որ տեղի ունեցաւ Հէքքեարիում քիւրդերի և հայերի մէջ: Սակայն աղբիւրներից ժողոված տեղեկութիւնները ահա ինչ են ասում: Համիդիէ հեծելազօրի նշանաւոր գլխաւորներից մէկը, Շերիֆ փաշան, անցեալ տարի Վանի վիլայէթում անտեսելի անգթութեամբ կոտորել մօտ 1000 հայ երիտասարդներ, որոնք փախչում էին Հաքքարի գիւղերից: Անզէն և անօգնական ժողովրդի դատապարտան այդ կոտորածը առաջ էր բերել սահմանագծի մօտ ապրող հայերի մէջ վերին աստիճանի մեծ յուզմունք և զայրոյթ: Սրանցից 500 հոգի (և ոչ 2000, ինչպէս սխալ կերպով հաղորդել են գերմանական լրագիրները) յուլիսի 25-ին յանկարծակի յարձակում գործեցին Հէքքեարիում գտնվող Շերիֆ փաշայի մարդկանց և վրանների վրա: Քիւրդերից սպանվեցին 600 հոգի, որոնց թւում և Շերիֆ փաշան. տասը վերցվեցին վրաններ, նախիրներ, հօտեր և ուրիշ ապրանքներ. կանայք և երեխաներ չենթարկվեցին ոչ մի վնասի: Շերիֆ փաշան սուլթանի սիրելիներից մէկն է. սուլթանը պարգևել էր նրան զարդեր և մի թանկագին սուր: Հաւաստացնում են, որ քիւրդերը դիմել էին պարսիկներին, խնդրելով օգնութիւն, իսկ վերջինները, առարկելով որ այժմ էլ հայերի հերթն է, մերժեցին: Սպանված քիւրդերի չարքերում գտնված է թիւրք զինուորների մի յայտնի քանակութիւն»:

ԱՐԵՒԵԼԱԳԷՏՆԵՐԻ ԿՕՆԳՐԵՍԸ ՊԱՐԻԶՈՒՄ

Սեպտեմբերի 6-ին (ն. տ.) Պարիզում տեղի ունեցաւ արևելագէտների XI կօնգրէսի հանդիսաւոր բացումը, ազգային լուսաւորութեան մինիստր Ռամբոյի նախագահութեամբ: Կօնգրէսին մասնակցող անդամների—զանազան համալսարանների և գիտնական ընկերութիւնների պատգամաւորների թիւր հասնում էր 800-ի: Բացումը սկսեց «Մարսէյլեզ» հիմնով, որից յետոյ մինիստր Ռամբո կառավարութեան անունով յայտարարեց կօնգրէսը բացված: Այդ առիթով բարձրացաւ Շարլ Շէֆֆէր, կօնգրէսի նախագահը, և ողջունելով անդամներին, մի համառօտ ճառ արտասանեց, որի մէջ ցոյց տուեց այն մեծ աջողութիւնը, որ վերջին քառորդ դարում ունեցել է ա ր և ե լ ա գ ի տ ո ւ թ ի ւ ն ը: Շէֆֆէրից յետոյ խօսեց մինիստր Ռամբո, որ բացատրեց Ֆրանսիայի նշանակութիւնը արևելագիտութեան համար. նա թուեց այն պեղումները, որ ֆրանսիական կառավարութիւնը կատարել է տուել Եգիպտոսում, Ասիրիայում և Յունաստանում: Դրանից յետոյ սկսեցին ճառեր արտասանել պատգամաւորները. պրոֆէսոր Վամբէրիի, եապօնացի Տօմիի և Նովիլլի ճառերը բուռն ծափահարութիւններ առաջ բերին. Տօմի առաջարկեց գումարել յաջորդ կօնգրէս Եապօնիայում: Երկրորդ օրը, սեպտեմբերի 7-ին, սկսվեցին կօնգրէսի աշխատութիւնները: Կօնգրէսը բաժանված է 7 սեկցիաների—1) արիական ազգերի լեզուները և հնագիտութիւնը, 2) Հեռաւոր Արևելքի լեզուները և հնագիտութիւնը, 3) մուսուլման ազգերի լեզուները և հնագիտութիւնը, 4) սեմիտական լեզուագիտութիւնը, 5) Եգիպտոսը և աֆրիկեան լեզուները, 6) Արևելքը, Յունաստան, Յունաստանի յարաբերութիւնները Արևելքի հետ, Բիւզանդիա, 7) Արևելքի աշխարհագրութիւնը և ժողովրդական բանաստեղծութիւնը:

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Թաւրիզ, օգոստոսի 27-ին

Օգոստոսի 24-ին, կիրակի, կէսօրից յետոյ, յորդ անձրևը կրկին առաջացրեց մեծ հեղեղ: Բարեբաղդաբար այս անգամ առանձին վնաս առաջ չեկաւ հեղեղից, այլ միայն Լիլաւայում, եկեղեցու բակում մօտ ¼ արշին բարձրութեամբ ջուրը քանդեց Լիլաւայի գրադարանի յատակը և բազմաթիւ գրքեր մնացին ջրի մէջ. մի մասը բոլորովին փչացաւ, իսկ միւս մասը, շնորհիւ հասած օգնութեան, ազատվեց: Թող գրադարանի պահողները գոնէ այժմ մտածեն, որ չէ կարելի գրքերը լցնել մի խոնաւ սենեակի մէջ, քանի որ կարող էր ամբողջ այդ սենեակը քանդվել և այդքան պիտանի գրքերից մէկն էլ չէր մնայ:

Սալմաստի վերջին դէպքերից յետոյ Ամիր-Նիզամը կարծելով, որ մեղաւորները խեղճ գաղթականներն են, և չը բաւականանալով դրանցից 20-ին բանտել ու նորից սուլթանի կառավարութեան յանձնելով, հրամայում է Սալմաստի գաղթականներին բերել Թաւրիզ և ցրվել կամ Ղարադաղի գաւառը և կամ Գուխարղան գիւղաքաղաքը բնակութիւն հաստատելու: Հէնց այդ նպատակով մի քանի օր առաջ հաւաքելով Սալմաստում 250-ից աւելի մի խումբ գաղթականներ, բարիկ, ալևոր, քաղցած, ծեր, մանուկ, հիւանդ, սարբազների պաշտպանութեամբ, ամսիս 25-ին, երկուշաբթի օրը բերին հասցրին Թաւրիզ և բոլորին լցրին հայոց հանգստարանը: Անմիջապէս բժիշկ Փաշայեանն գնաց այդ խեղճերին այցելութեան և սկսեց քննել բոլորի տկարութիւնն ու դեղեր տալ: Չը մոռանանք յիշել, որ փոխանորդ վարդապետի կողմից մի քահանայ ընդառաջ էր գնացել այդ խեղճերին: Անմիջապէս Թաւրիզի հայոց հասարակութիւնը մեծ քանակութեամբ հաց և հագուստեղէններ հասցրեց այդ խեղճերին: Խորհրդակցեցին և տեսնելով, որ եթէ դրանց տանեն Ղարադաղ կամ Գուխարղան, կէսը չէ կարող տեղ հասնել, վճռեցին իւրաքանչիւրը, ով ցանկանում է, դրանցից մէկին կամ մի երկուսին տանել իրանց մօտ՝ իբրև ծառայ պահել: Այդ միտքը համարեա հասարակութեան մեծամասնութիւնն ընդունեց և անմիջապէս ջոկելով ամեն մարդ իրան պէտք եղածը տարաւ: Մնացին միայն կլանքի չափ անկարող ծերունիներ և եր՚խաների տէր մայրեր. իսկ թէ այդ մնացածներին ով կառնէ իր պաշտպանութեան տակ, յայտնի չէ: Ցանկալի էր, որ գտնվէին մի քանի մարդասէր անձինք էլ, բաւիս բան նշանակութեամբ, որ այդ մնացած խեղճերին էլ իրանց հովանու տակ առնէին և թոյլ չը տային, որ քաղցից ու ցրտից մեռնէին: Ասում են որ կառավարութիւնը Սալմաստից էլի մի խումբ այդ գաղթականներից Թաւրիզ կը բերի:

Արշակունի

ՆԱՄԱԿ ԲՈԼՂԱՐԻԱՅԻՑ

Սիլիստրէ, օգոստոսի 28-ին

Վիեննայէն օգոստոսի 15-ին տրուած մի հեռագիր կը ծանուցանէր, թէ Աւստրո-Ունգարիոյ դիւանագիտական գործակատարին՝ բարօն Կալ, որ մ՚եկած էր Բուլղարիոյ մայրաքաղաքէն ի Վիեննա՝ աւստրո-բուլղարական վերջինները միջնադէպին պատճառաւ, այժմ դարձեալ կը վերադառնայ Սօֆիա: Այսպէս, աւստրո-բուլղարական կօնֆլիկտն կամ խնդիրներն կարգադրուած կը համարուի: Իսկ նախարարապետն Ստօյլօվ ներումն կը խնդրէ՝ այն երեք աւստրիացի բարօններէն, որք զինք մենամարտութեան հրաւիրած էին

մի-մի կարտէլներով, յայտարարելով, թէ իւր արտասանած խօսքեր յեղաշրջուած էին և միանգամայն թէ բոլորովին չէին համապատասխանել իւր զգացմանց և համոզմանց: Բուլղարիոյ այժմեան իշխանութեան կիսապաշտօնական «Миръ» թերթն ցաւով կը նկատէր այս առթիւ, թէ բուլղարական հակակառավարական թերթերն իրենց սիւնակաց մէջ կը գտնէին թարգմանաբար՝ յաչս բուլղարական ազգին՝ աւստրիական և գերմանական մամլոյ վիրաւորական այն ծանր արտայայտութիւնները, որք չարաչար կը վիրաւորէին բուլղարական ազգային անձնասիրութիւնն և արժանապատուութիւնն: Ի վերայ այսր ամենայնի, վերջ ի վերջոյ, այժմեան կաբինէտն զգալի փոփոխութիւն մը պ՚տի ունենայ քիչ օրէն, յօգուտ Բուլղարիոյ արտաքին և ներքին քաղաքականութեանց: Հեռագիրն պիտի հաղորդէ այս ի լուր հանուր աշխարհի:

Սակայն և այնպէս, եթէ աւստրո-բուլղարական միջնադէպն հաշտեալ վախճան մը չունենար, Բուլղարիան պիտի տուժէր յոյժ: Վաճառականական տեսակէտէ՝ Բուլղարիա սերտիւ կապուած է գլխաւորապէս և ընդհանրապէս Աւստրո-Ունգարիոյ հետ: Ֆինանսական տեսակէտէ՝ բուլղարական տէրութիւնն դարձեալ կապուած է աւստրիական բանկաներուց հետ՝ նոցա մօտ ունենալով զանազան կրեդիտներ: Տնտեսական տեսակէտէ՝ ի մի բան, բուլղարական կառավարութիւնն դարձեալ կապուած էր և կը գտնուէր Աւստրո-Ունգարիոյ վասալութեան ներքև: Մեծ էր, արդարև, այն վնասն և վտանգն, զոր Աւստրիա պիտի տար Բուլղարիոյ՝ եթէ գործածէր, իբրև պատերազմ, ֆինանսական զէնքն ընդդէմ Բուլղարիոյ: Զի բուլղարական տէրութիւնն՝ ա) այն կրեդիտն, զոր կը վայելէր աւստրիական բանկաներէն—չը պիտի գտնէր ուրիշ տէրութեանց մօտ ինչ ինչ պատճառներով, և բ) այն ահագին վնասն, զոր պիտի ունենար առաջ գալիք Աւստրո-Ունգարիոյ ֆինանսական պատերազմէն—միայն վրա պիտի տար և, ի վերջոյ, կամայ ակամայ պիտի զիջանէր ալ:—Ժամանակ մը, Բիսմարկի իշխանութեան ժամանակ, այսպէս եղաւ Գերմանիոյ արած ֆինանսական մի քայլին վախճանն ընդդէմ Ռուսիոյ՝ որ կնքեց վերջ ի վերջոյ հաշտութիւն և վաճառականական ծանօթ դաշնադրութիւններն ընդ Գերմանիա: Ֆինանսական պատերազմն կրնայ պատճառել՝ ճիշդ զինուորական պատերազմէն առաջ գալիք մեծագումար վնասներն տէրութեան մը համար: Զայս քայլ ի կիր կառնեն, ընդհանրապէս, այն տէրութիւնք—Անգլիա, Գերմանիա և այլն—որք առաջացած են յոյժ վաճառականութեան մէջ: Եւ միթէ վաճառականութեան պաւակն չէ նոյնպէս զինուորականութիւնն... մարդկութեան այս դահճապետին:

Ակարի

ԱՐՏԱՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—Կ. Պոլսից հեռագրում են «Standard» լրագրին. «Բ. Դուռը տեղեկացրեց դեսպաններին, որ նա ոչ մի արգելք չէ տեսնում, որ պատերազմի սկզբում գաղթած թեսալիացիները վերադառնան իրանց հայրենիքը: Ծովակալների վճռի համաձայն, Կանդիայի և Ռէթիմնոյի նահանգապետները հրամայել են զինաթափ անել ամեն մէկին, ով զէնքը ձեռքին կը շրջի քաղաքում կամ շրջականերում: Միջազգային պահակախմբերը գրաւել են գրեթէ բոլոր կէտերը, այնպէս որ թիւրքաց զօրախմբերը և բաշիբոզուկները շրջապատված են նրանցով»:

—Օգոստոսի 26-ին, Թէրապիայում կայացած դեսպանների ժողովում, Բ. Դուռը յայտնեց, որ նա համաձայն է ընդունել Կրետէի ինքնավարութիւնը հետևեալ պայմաններով. 1) կղզու ընդհանուր-նահանգապետը պէտք է օսմանեան հպատակ լինի. 2) օսմանեան զօրքերը պէտք է մնան Կրետէի կարևոր կէտերում: Սակայն ժողովը մերժեց այդ պայմանները, որովհետև այդ տեսակ ինքնավարութիւնը շատ քիչ գրաւական կարող է լինել կղզու խաղաղացման համար: Միայն գերմանական դեսպանը մասամբ համաձայնութիւն տուեց թիւրքական պահանջներին:

—Թիւրք-յունական հաշտութեան բանակցութիւնները վերջացած լինելով, Պարիզում հրատարակվող ռուսաց կիսապաշտօնական «Nord» լրագիրը հարկ է համարում հետևեալ բացատրութիւնը տալ կրետական խնդրի մասին: «Մի քանի լրագիրներ հաղորդում են, որ յունական «Էթնիկէ Հետէրիա» ընկերութիւնը նոր արշաւանք է պատրաստում Կրետէի համար և աստամբների խմբեր պէտք է ուղարկի այդտեղ: Մենք հարկաւոր ենք համարում յիշեցնել Աթէնքի անհաշտ փառասէրներին, որ մեծ պետութիւնները մշակել են վերջնականապէս սուլթանի գերիշխանութեան ներքոյ Կրետէի ինքնավարութեան ծրագիրը: Այդ պատճառով նրանք չեն կարող թոյլատրել ոչ միայն Թիւրքիային, այլ և Յունաստանին, զօրք կամ սպառազինված) խմբեր ուղարկել Կրետէ: Ամեն մի այդպիսի խումբ կընդունվի մեծ պետութիւնների կողմից իբրև աստամբների խումբ, որի հետ կը վարվեն զինուորական օրէնքների ամբողջ խստութեամբ»:

„ՄՇԱԿԻ" ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 7 սեպտեմբերի: Նոյն Կայսերական Մեծութիւններ Օլգա Նիկոլաևնա և Տատիանա Նիկոլաևնա Մեծ Իշխանուհիների ու Վլադիմիր Ալէքսանդրովիչ և Նիկոլայ Նիկոլաևիչ Մեծ Իշխանների հետ, սեպտեմբերի 6-ին ճանապարհ ընկան Բէլովէժից:

ԻՐԿՈՒՑԿ, 7 սեպտեմբերի: «Вост. Обозр.» հաղորդում է. Ենիսէյի ոսկեան Սոսյանով հաղորդում է Իրկուտսկի նահանգապետին, որ սեպտեմբերի 2-ին, 11 ժամին, լուսնկայ գիշեր, Անգիֆէրովո գիւղում, հիւսիս-արևմուտքում, 5 րոպէ շարունակ երևում էր օդապարիկ:

ԽԱԲԱՐՕՎՍԿ, 7 սեպտեմբերի: Այսօր Խաբարօվսկ հասաւ երկաթուղու առաջին գնացքը Վլադիվոստոկից:

ՏԱՇԿԵՆՏ, 7 սեպտեմբերի: Սեպտեմբերի 5-ին երկրաշարժը կրկնվեց երեկոյեան 10¼ ժամին նոյն ուժով, բայց աւելի կարճատև: Երկու երկրաշարժներն էլ զգացվում էին ամբողջ Թուրքեստանում և Պետրօալէքսանդրօվսկում. մանաւանդ զօրեղ է Տաշկէնտում, Սամարղանդում և Ուրաուբէում: Սամարղանդում շատ վնասվեցին մի քանի հին յիշատակարաններ. ի միջի այլոց քանդվեցին Բիբի-խանում մզգիթէսի յաղթական դռները:

ՊԱՆԴԺՕՐԱ, 7 սեպտեմբերի: Զօրաբաժինը, գեներալ Ջէֆրիսի հրամանատարութեան տակ, երեկվայ կատաղի կռւից յետոյ մօհմանդարների հետ, յետ քաշվեց դէպի բանակը, կորցնելով 9 անգլիական օֆիցէրներ և 129 զինւորներ սպանված և վիրաւորված. Ջէֆրիս ինքն վիրաւորված է:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 7 սեպտեմբերի: Թեսալիայից թիւրքերը կը հեռանան մէկ ամսից յետոյ, երբ կը սահմանվեն որոշ երաշխաւորներ նախկին պարտատէրերին և պատերազմական տուգանքը վճարելու նպատակով փոխառութիւնը ապահովելու համար:

Կ. ՊՕԼԻՍ, 8 սեպտեմբերի: Հաշտութեան պայմանների 2-րդ յօդուածում ասված է. «Յունաստանը պէտք է վճարի Թիւրքիային 4,000,000 թիւրքաց լիրա՝ իբրև պատերազմական տուգանք»: Իսկ 6-րդ յօդուածը ասում է. «Թեսալիան մաքրելու և մաքրած տեղերում նորից յունաց իշխանութիւն հաստատելու եղանակը կը որոշեն երկու կողմերի պատգամաւորները, մեծ պետութիւնների ներկայացուցիչների աջակցութեամբ»:

—

Ս. ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ԲՈՐՍԱ

Սեպտեմբերի 5-ին

Լոնդոնի վրա 10 ֆունտ արժէ .	93 ր.	60 կ.
Բերլինի վրա 100 մարկ — .	45 »	72½ »
Պարիզի վրա 100 ֆրանկ — .	37 »	15 »
Ոսկի — — — .	— »	— »
Մաքսային կուպօններ — .	149 »	— »
Բօրսային դիսկօնտ — .	5 »	6½ % »
4% պետական ռէնտա	98¾ »	— »
Ներքին 5% առաջին փոխառութ.	288 »	25 »
— — երկրորդ — .	247 »	— »
5% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի.	205 »	— »
5% պետական երկաթուղ. ռէնտա.	— »	— »
4% ներքին փոխառութեան . .	98⅝ »	— »
4½% գրաւ. թղթ. ազն. կալ. բանկի	100⅜ »	— »
Ազն. կալ. պետ. բանկի խաղարկ.	— »	— »
4½% վիլյակ. գիւղ. հող. բանկի	101¼ »	— »
փոխ. կրեդիտ. ընկեր. մետալ. .	— »	— »
Պետերբուրգի քաղաքային կրեդիտ. ընկերութեան օբլիգացիաներ ,	— »	— »
Մօսկվայի քաղաք. օբլիգացիաներ.	— »	— »
Օդէսայի — — .	— »	— »
Թիֆլիսի — — .	99 »	— »
Թիֆլիսի կալ. բանկի 6% — .	102 »	— »
5% — — — .	99 »	25 »
Քութայիսի 6% — — .	102 »	— »
5% — — — .	99 »	25 »

Խմբագիր՝ ԱԼԵՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ ԱՆԴՐԷԱՍ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Հարկաւոր է
Մ Ի Օ Ր Ի Ո Ր Դ
երեխաներին ՀԱՅԵՐԷՆ սովորեցնելու և նրանց դաստիարակելու համար: Հարցնել Նարիշկինսկայա փողոց, № 41, տուն Ծովիանօվի:
(№ 105) 1—2

ՄԱՆԿԱԲԱՐՁՈՒՀԻ
ՍՕՖԻԱ ԽԻԶԱՆԵԱՆ
Տեղափոխվեց Սերգիէվսկայա փողոց, № 1, Սօլոլակ:
(№ 104) 2—3

Մ. ՋՄՇԿԵԱՆԻ
„ԾՈՑԻ" „ՊԱՏԻ" և ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ 1898 Թ. ՕՐԱՑՈՅՑՆԵՐԸ
շուտով լոյս կը տեսնեն: Ցանկացողները՝ այժմեանից յայտնելու են, որպէս զի պատուէրները ժամանակին կատարվեն: Իսկ տպագրվելի յայտարարութիւնները թող շտապեն շուտ հասցնելու:
1—13 (և. հ.) (№ 105) Հասցէն՝ ԹԻՖԼԻՍ, Մակար Ջմշկեան

ԱՐՏԱՍԱՀՄԱՆԻՑ ՍՏԱՑՎԵՑ ԵՒ ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ Է
Մ. ԵԿՄԱԼԵԱՆԻ ՆԵՐԴԱՇՆԱԿԱԾ
„ԵՐԳԵՑՈՂՈՒԹԻՒՆՔ ՍՐԲՈՅ ՊԱՏԱՐԱԳԻ"
եռաձայն և քառաձայն:
Գինը—1) Պարտիտուրի՝ 10 րուբլի, (ճանապարհածախս 8 ֆունտի). 2) Չորս ձայներինը (սօպրանօ, ալ'տ, տէնօր, բաս), չորս տետրակում՝ 10 րուբլի. (ճանապարհածախս 7 ֆունտի):
Դիմել՝ Մ. Եկմալեանին, ԹԻՖԼԻՍ, Ներսիսեան դպրոց:
(№ 104) 2—5

ԹԻՖԼԻՍԻ ՔԱՂԱՔԱՅԻՆ ՈՒՊՐԱՎԱՆ
յայտնում է ի գիտութիւն ընդհանուր, որ ներկայ 1897 թ. սեպտեմբերի 30-ին, ուպրավայի շէնքութեան մէջ, Երևանեան հրապարակի վրա, քաղաքային տանը, տեղի կ'ունենայ ԱՃՈՒՐԴ՝ կապալով տալու, երեք տարի ժամանակով, սկսած 1898 թ. յունվարի 1-ից, Հաւլաբարի դաշտի հողաբաժինը, 1829 դես. և 460 քառ. սաժ. տարածութեամբ, իբր արօտատեղի:
(№ 104) (6, 13 և 20 սեպտ.) 2—3

BATEAUX A VAPEUR FRANÇAIS N. PAQUET ET C-ie
ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՆԱՒԱԳՆԱՑՈՒԹԵԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.
կանոնաւոր և ուղղակի նաւագնացութիւն ՄԱՐՍԷՅԼԻՑ ԲԱԹՈՒՄ, չորեքշաբթի օրերը, երկու շաբաթը մի անգամ, սկսած յունվարի 25/6-ի չորեքշաբթիից,
Եւ հակառակը՝ Բաթումից Մարսէլ, մտնելով Տրապիզոն, Սամսոն և Պօլիս: Մեկնում է Բաթումից՝ չորեքշաբթի, 17/29 սեպտեմբերի ՄԻՆԳՐԷԼԻԱ շոգենաւը, նաւապետ ՇԷԼ'Տ: Եւ այդպէս շարունակաբար, երկու շաբաթը մի անգամ, չորեքշաբթի օրերը, ժամի 4-ին ճաշից յետոյ:
Հինգշաբթի, սեպտեմբերի 18/30-ին, Բաթումից կը մեկնի ԼԱԴՕԼ' շոգենաւը, նաւապետ ՐՕԶԷ. մտնելով Կ. Պօլիս, Մարսէլ՝ և Անտվէրպէն, և ի միջի այլոց կընդունի ապրանքներ հիւսիսային եւրոպական նաւահանգիստների համար:
Բաթումից Պարիզ ուղղակի հաղորդակցութեան տոմսակներ տրվում են սովորականից պակաս գներով:
Ապրանքների և ճանապարհորդների մասին հարկաւոր տեղեկութիւնների ստանալու համար թող բարեհաճեն դիմել ընկերութեան գործակատարներին՝
ԲԱԹՈՒՄՈՒՄ—պ. Վիկտոր դ'Արնօին, Նարբէքժնայա: ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ—պ. Օ. Գ. Բարեկենդանեանին, Սիօնի փող. նախկին Արծրունու քարվանսարա: ԲԱԳՈՒ—պ. Ս. Դիլգարեանին, Կոլյուբեանինսկայա հրապարակ: ՆՕՎՕՐՕՍՍԻՅՍԿ—պ. Մելխիօր Հերշինրօզերին:
(№ 76) 3—20

ԿՏԱՒԻ ԳՈՐԾԱՐԱՆ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ
(Բամբակի մանուածքի)

ԺԱՌԱՆԳՈՒՀԻՆԵՐԻ Յ. ՉԻԹԱԽԵԱՆԻ
(Հիմնված է 1869 թ.)
ԳՈՐԾԱՐԱՆԸ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է

ԿՏԱՒ ՍՈՎՈՐԱԿԱՆ 15—30 ՎԵՐՇՕԿ ԼԱՅՆՈՒԹԵԱՄԲ
ԿՏԱՒ I ՏԵՍԱԿԻ 15—30 » »
ԿՏԱՒ ՀԱՍՏ » 12—30 » » (մասնաւոր պատուէրներով)

ԹԵԼ ԿԾԻԿՆԵՐՈՎ
ԹՈԿ ԲԱՄԲԱԿԻ ԹԵԼԻՑ ¼"—3" ՀԱՍՏՈՒԹԵԱՄԲ
ԹԵԼԻ ԾԱՅՐԵՐ (пакля) ՄԵՔԵՆԱՆԵՐ ՄԱՔՐԵԼՈՒ ՀԱՄԱՐ:

ԲԱՄԲԱԿ ՄԱՔՐԱԾ (вата) I ՏԵՍԱԿԻ
ԲԱՄԲԱԿ ՄԱՔՐԱԾ II »
ԲԱՄԲԱԿ ԹԵՐԹԵՐՈՎ I ՍՈՍԻՆՁՈՎ (մասնաւոր պատուէրներով)
ԲԱՄԲԱԿ ԹԵՐԹԵՐՈՎ II » ՆՇՇՏՈՎ

Առաջարկում ենք պ.պ. վաճառականներին և գործածողներին ուշադրութիւն դարձնել մեր գործարանում պատրաստվող կտաւի ամրութեան և ներկեր ընդունելու յատկութեան վրա և չը շփոթել Ռուսաստանից եկած կտաւների հետ:
Կտաւի նմուշները և պրէյսկուրանտները ուղարկվում են ըստ առաջին պահանջման ձրիաբար:
Հասցէն՝ Тифлисъ, главная коптора фабрики. Уголъ Нагорной и Сергіевской ул. собс. д. телефонъ конторы 266, а фабрики 24. (շ. և.) (№ 78) 16—50

ՆԻԿՈՂԱՅՈՍ ԱԲՐԱՀԱՄԵԱՆ
Հեղինակ Ձեռնարկի առևտրական և գործարանական հաշուապահութեան
ՈՒՍՈՒՑԱՆՈՒՄ Է ԵՒ ՊԱՏՐԱՍՏՈՒՄ Է
Երկու սեռի անձանց, 4 ամսւայ ընթացքում հաշուապահութիւն գործնականապէս, երաշխաւորելով, և եղած դէպքերում յանձն է առնում պաշտօնի առաջարկել:
ՊԱՐԱՊՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ
Ա) Կրկնակի իտալական հաշուապահութիւն ըստ ամենայն առևտրական ճիւղերի, հանդերձ նախնական արդիւնաբերական և կերամիկի գործարանական հաշուետուութեան:
Բ) Առևտրական թուաբանութիւն.
Գ) Առևտրական նամակագրութիւն.
Դ) Գեղագրութիւն և ամենաշատ ձեռքերի ուղղութիւն:
Պարապմունքները սկսվելու են սեպտեմբերի 15-ից ճաշից յետոյ և պարբերաբար շարունակվելու են իւրաքանչիւր ՉՈՐՍ ամսից յետոյ. իսկ կիրակի օրերը լինելու են առանձին գործնական պարապմունքներ:
Ցանկացողները թող դիմեն գրաւոր կամ անձամբ 3 ժամից մինչև 5 ժամ երեկոյեան, ՍՕԼՕԼԱԿ, Սադովայա փողոց, տուն Մարգարովի, № 27:
Վերոյիշեալ հաշուապահութեան ձեռնարկը ծախվում է ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Խիթղէկեկի գրավաճառանոցում և հեղինակի մօտ, և Ռուսաստանի բոլոր յայտնի գրավաճառանոցներում:
ԳԻՆՆ է 3 ր. 50 կոպէկ:
Օտարաքաղաքացիները գիրքը գնելու համար կարող են դիմել հեղինակին, առանց պօստայի ծախս վճարելու:
(և. հ.) (№ 76) 17—21

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ՊԱՐՏԷԶ ԵՒ ՈՒՍՈՒՄՆԱՐԱՆ
Ս. Պետրոսեանի
(Բագու, տուն Իսրաելեանի)
Մանկական պարտիզի նպատակն է Ֆրեբելեան սիստեմայով կրթել երեխաներին: Պարտէզը ընդունվում են մանուկներ 4—7 տարեկան: Պարտիզի դասընթացքը աւարտելուց յետոյ մտնում են ուսումնարան:
ԸՆԴՈՒՆԵԼՈՒԹԻՒՆԸ սկսւում է սեպտեմբերի 5 ից, ուսումը 15-ից:
(№ 102) 3—5

Дозволено цензурою, Тифлисъ, 8 Сентября 1897 г. Типографія Канцел. Главнонач. Гражданск. частью на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская ул., д. каз.